

3. Марусич Т. Близькосхідний вектор зовнішньої політики Німеччини після завершення Жасминової революції [Текст] // Журнал «Віче». – № 12, червень 2011. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2603>
4. Нагорний С.С., Нагорний Д.С. Особливості сучасного етапу Близького і Середнього Сходу з НАТО: висновки для України [Електронний ресурс]// Сайт Євроатлантика.info. – К.: недержавна громадська організація Інститут Євро-Атлантичного співробітництва, 29.01.2013. – Режим доступу: <http://euroatlantica.info/statti/10-analytics/112-osoblivosti-suchasnogo-etapu-blizkogo-i-serednego-skhodu-z-nato-visnovki-dlya-ukrajini.html>
5. Особливості розвитку сучасної геополітичної ситуації в світі. Роль України та її місце у світових і регіональних процесах/ [Електронний ресурс]. – К.: Аналітичний центр «Борисфен Інтел», 2012. – Режим доступу: http://bintel.com.ua /uk/analytics/osoblivosti_rozvitku/
6. Сунгуровський М. Геополітичний аналіз балансу сил і змін у ньому на фоні російсько-українського конфлікту. Ситуація на Близькому Сході [Електронний ресурс] / М. Сунгуровський. – К.: Центр Разумкова. – Режим доступу: http://www.uceps.org/upload/1400153819_file.pdf
7. Швед В.О. Близькосхідна політика України у контексті сучасного геополітичного протиборства на Близькому Сході / [Електронний ресурс]// Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки 2004. – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/book/2004_html/013.htm
8. Швець Ю. Давос-Мюнхен: близькосхідна складова/ [Текст]/ Ю. Швець // Персонал. – К.: Міжрегіональна Академія управління персоналом. – 2007. – № 6. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-450.html>
9. Щорічник СІПРІ 2007: озброєння, роззброєння та міжнародна безпека/ [Текст]. – К.: Центр Разумкова, Видавництво «Заповіт». – 2008. – Режим доступу: <http://www.sipri.org/yearbook/2007/files/SIPRIYB07UKR.pdf>, с. 36
10. Baker P. Bush to restate terror strategy. 2002 Doctrine preemptive war to be reaffirmed // Washington Post. – 2006. – March 16.

Степанова Н.Є.

*кандидат історичних наук, доцент,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова*

СПЕЦИФІКА ПОЛІТИКО-АДАПТИВНИХ ПРОЦЕСІВ У КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Хаотичний, непередбачуваний, кризовий характер притаманний суспільно-політичним процесам тих країн, які знаходяться у стані системної трансформації. Тривалість такого стану несе у собі значну небезпеку для суспільства і спонукає до кардинальної зміни моделі та алгоритму процесу розвитку. За таких умов зростає потреба глибокого міждисциплінарного вивчення психологічних феноменів кризової суспільної свідомості, у тому рахунку, її впливу на політичне життя.

Аналіз відповідних публікацій свідчить, що, попри значну їх кількість, існує певний «розподіл праці» у вивченні саме політичних криз та їх різновидів (С. Бігун, Ю. Мацієвський, С. Ставченко, Є. Цокур), політико-психологічних (М. Головатий, М. Розумний, Ю. Шайгородський) та соціологічних й соціально-психологічних процесів масової та індивідуальної свідомості у перехідних суспільствах (Е. Афонін, О. Донченко, О. Злобіна, Н. Каралаш). Останні автори, серед іншого, звертають увагу на важливість дослідження механізмів адаптації до змін масових соціальних суб'єктів, а також адаптаційних практик пересічних

громадян, які вимушені пристосовуватися щодо перманентної соціально-політичної нестабільності. Найбільш рель'єфно ці механізми виявляють у кризові, «революційні» моменти, подібні тому, що переживає сьогодні українське суспільство. «Макропроцеси адаптації або соціетальні процеси в кінцевому підсумку визначають здатність до розв'язання соціального конфлікту на рівні суспільства в цілому» [1, с. 100]. Нашою метою є з'ясування особливостей адаптивних процесів в умовах кризи та наявних механізмів політичної адаптації на базовому рівні відносин «суспільство-влада».

Соціальна адаптація – складний багаторівневий і багатокритеріальний феномен, який вивчається з позицій різних наук із застосуванням множинних методик. В політології під адаптацією здебільшого розуміють процес перетворення суб'єкта політики під впливом змін у політичній системі, завдяки чому відбувається трансформація системи цінностей політичного актора, його політичних настановлень, переконань і поведінки. Критеріями суто політичної адаптації у цьому контексті вважаються показники довіри громадян до влади в цілому і до її окремих інститутів, оцінку ефективності їх дій, поінформованість відносно політики. У такому розумінні адаптація або ототожнюється з політичною соціалізацією, або розглядається як її складова. Іноді підкреслюють, що «політична адаптація – це взаємозалежний процес суб'єктно-об'єктних відношень, де суб'єктом, як і об'єктом можуть виступати і особистість, і політична система, і держава». Принципову змістовну і функціональну відмінність від усіх інших видів адаптації вбачають у її раціональному характері. Саме наявність раціональної компоненти в політико-адаптивних діях суб'єкту, як вважає, наприклад, О. Карп'як, забезпечує його здатність активно перетворювати систему і політичних, і загальносуспільних відносин [3, с. 102]. З останнім можна погодитися, якщо визнати цілераціональну модель політичної адаптації у якості нормативної, еталонної. Проте, одночасно у будь-якому суспільстві спостерігається чимало інших моделей. Зокрема, якщо застосовувати веберівську класифікацію соціальної дії, можна поряд із цілераціональним типом адаптації виокремити ціннісно-раціональний, афективний та традиційний типи. Причому, як слушно доводять вітчизняні психологи, в ситуації гострих криз ступінь розповсюдженості двох останніх типів значно зростає.

Спираючись на доробки соціології адаптації, відзначимо найбільш очевидні виміри або види адаптаційних процесів: 1) *когнітивна адаптація*, яка передбачає «пояснювальні» реакції на зміни, переусвідомлення ситуації з метою подолання когнітивних дисонансів, переформатування символічної реальності та «картини світу»; 2) *соціально-психологічна адаптація*, що пов'язана із засвоєнням і прийняттям нових елементів у суспільних відносинах, у тому рахунку, нових «правил гри» в політиці; 3) *соціокультурна адаптація*, змістом якої є подолання «культурного шоку», примирення із новою системою соціальних, етнічних, релігійних та інших диспозицій, прийняття нових культурних моделей та ролей, редукація, або, навпаки, актуалізація певних соціальних опозицій тощо [2, с. 24-25]. У реальному процесі адаптації суб'єктів, в тому числі й політичних, усі зазначені елементи щільно взаємопов'язані, а вибір конкретних стратегій і тактик адаптивної поведінки здійснюється під впливом комбінації різноманітних чинників. Об'єктивні чинники – це само соціальне і політичне середовище, ступінь глибини та швидкості змін у ньому, а також різноманітні адаптивні ресурси, які має суб'єкт і які йому може надати суспільство, держава або найближче оточення. До

суб'єктивних чинників варто віднести попередній досвід адаптантів, розповсюджені в суспільстві механізми мислення та стереотипи сприйняття певних соціальних відносин і явищ тощо.

В умовах глибоких і всеосяжних криз, які носять характер соціетального лиха, процеси й механізми політичної, так само як і загальної соціальної адаптації мають свою специфіку. Як зауважує Л. Корель, у біфуркаційному середовищі адаптаціогенезис має три стадії: 1) *стадію соціального шоку*, у межах якої переважають відчуття паралізуючого страху й бездіяльність, а з елементів адаптивного процесу виявляються задіяними первісні емоційні оцінки і спроби з'ясування сутності катаклізмів, що відбуваються; 2) *стадія мобілізації адаптивних ресурсів*, яка пов'язана для певної частини суспільства з більш глибоким усвідомленням ситуації і свідомими пошуками виходу з неї, тобто із когнітивними компонентами адаптаційного процесу, для якого характерні вибір і засвоєння на ментальному рівні нових «правил гри» й потенційно можливих (часто інноваційних) моделей адаптивної поведінки; 3) стадія відповіді на «виклик» середовища, в основі якої лежить реалізація суб'єктом обраної ним конкретної адаптивної стратегії [4, с. 405].

Україна зазнала вже три соціетальних кризи, перша з яких має витoki у розпаді попередньої супер-системи – СРСР, а дві наступні – «помаранчеву революцію» і «Євромайдан» – можна кваліфікувати як почасти свідому, але здебільшого підсвідому спробу українського суспільства адаптуватися до сучасних вимог модернізації та демократизації політичних відносин. При цьому сам факт виникнення двох останніх криз протягом десяти років яскраво свідчить про те, що основні цілі суспільного розвитку (демократичні «правила» у політиці, вільна ринкова конкуренція в економіці, європейська інтеграція) виявилися не тільки не виконаними, а й доповнилися в ході «Євромайдану» новими вимогами активної громадськості (усунення «олігархів» від влади).

Зауважимо, що два умовно визначених нами суб'єкта політико-адаптивного процесу мають різну мету і, відповідно, різні типові моделі адаптації. Звичайно, суспільство і політичні еліти не є гомогенними утвореннями. Тим не менш, у суспільстві відчувається повільне усвідомлення недосконалості наявного політичного порядку, тоді як для лівової частки політичної еліти відсутність демократичних «правил гри» є досить корисним щодо досягнення своїх тактичних партикулярних цілей. Моделі адаптивної поведінки, які обирають впливові політичні гравці, здебільшого відносяться до типу мімікрійних і маніпуляційних. В суспільстві ж кризові явища викликають полярні реакції. Більшість пересічних громадян недостатньо обізнана щодо реальних причин таких подій, тому опиняється у полоні дистресових архетипів. Останні відображають «історично набутий даним соціумом внутрішній конфлікт, який тільки за умов його усвідомлення перестає бути небезпечним, руйнівним і започатковує нові соціальні зрушення» [1, с. 96]. Звичайно архетипові елементи соціетальної психіки для кризового соціуму слугують і певним захисним бар'єром. Але первинна шокова стадія адаптивного процесу згодом має змінитися наступними стадіями, які вимагають від адаптантів рефлексивних зусиль і свідомого обрання адекватних адаптивних стратегій.

Українські «майдани» продемонстрували неабиякий потенціал суспільної енергії, і разом з тим засвідчили здатність владних еліт маніпулювати збудженою масовою свідомістю. Наприклад, фахівці зазначають, що кризові ситуації досить успішно застосовуються політико-владними суб'єктами у

комунікативних технологіях для формування альтернативно-адаптаційного медійного поля з метою створення у цільовій аудиторії відчуття того, що криза є наслідком деструктивних дій не самого замовника певної інформації, а якогось іншого суб'єкту. У результаті масова політична свідомість виявляється дезорієнтованою, а страх перед черговою кризою змінюється на повну апатію і недовіру до політичної влади як такої. Таке коливання станів суспільної свідомості гальмує природну динаміку політико-адаптивних процесів і не сприяє формуванню масового суб'єкту демократичних перетворень. Конкретні засоби адаптації від кризового стресу можуть значно варіюватися – від гіперактивності безпосередніх учасників громадських протестів, добровольців і волонтерів, до пошуків нової групової ідентифікації з політичними однодумцями в електронних мережах. Але, на нашу думку, усі такі типи адаптації (як активні, так і пасивні) є тимчасовими, оскільки мало сприяють досягненню головної мети політико-адаптивних процесів – гармонізації відносин між суспільством і владою, а також встановленню ефективного демократичного контролю «знизу» за останньою.

У підсумку зазначимо, що криза – це кінцева стадія дозрівання прихованих сил (М. Доган), і завданням політичного управління є з'ясування природи цих сил, спрямування їх енергії у річище інноваційних моделей адаптації суспільства щодо реальних, а не удаваних загроз, визначення загальнозначущих цілей суспільного розвитку, навколо яких може відбутися справжня конструктивна консолідація народу і остаточне формування української громадянської ідентичності.

Список використаних джерел:

1. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): Монографія // Київ, 2001. – 334 с.
2. Кармадонов О.А. Трансформация и адаптация: стратегии выживания в кризисном социуме: монография // Иркутск, 2009. – 175 с.
3. Карпьяк О.М. Політична адаптація: проблеми визначення в сучасній системі соціально-політичних знань // Грані, № 3(83) березень ' 2012. – С. 100-103.
4. Корель Л.В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики // Новосибирск, 2005. – 423 с.